

Marek Medved', UČO: 359226, Fakulta informatiky Masarykovej Univerzity
odbor: Umelá inteligencia a spracovanie prirodzeného jazyka, 2. Ročník
Projekt: Directory of Open Access Journals (esej predmetu PV070 Digitálne knižnice)
Verzia: 29.12.2010

Directory of Open Access Journals, adresár voľne dostupných časopisov (ďalej DOAJ), je vlastne medzinárodná databáza umožňujúca voľný prístup (Open Access ďalej OA), k vedeckým časopisom a článkom publikovaných v nich. Vedecké časopisy v DOAJ sú zverejňované vo viacerých svetových jazykových mutáciách. Cieľom DOAJ je sprístupniť verifikované vedecké informácie užívateľovi, čiže umožniť mu voľný prístup k týmto informáciám. Užívateľ má umožnené ich bezplatné využívanie, či už je to čítanie, sťahovanie, kopírovanie, distribuovanie, alebo ich ďalšie legálne použitie. Zjednodušený prístup k nim vedie k ich rýchlejšiemu využitiu pre ďalší vedecko-technický rozvoj ľudstva.

Reálne problémy vedeckej komunikácie si vynútili vznik jej nového modelu, zavedenie OA k informáciám zverejňovaných vo vedeckých časopisoch. Snaha o riešenie týchto komunikačných problémov a reálne zjednodušenie prístupu k týmto informáciám vyústila začiatkom tohto storočia do troch iniciatív: Budapešť Open Access Initiative (2002), Bethesda Statement on Open Access Publishing (2003) a Berlín Declaration on Access to Knowledge in the Sciences and Humanities (2003), súhrne nazvaných **BBB-iniciatívy**. Zavedenie nového modelu vzájomnej komunikácie bolo smerované na odstránenie hlavných problémov, ktoré negatívne ovplyvňujú šírenie a dostupnosť týchto informácií v ich tlačenej forme a zásadne zmeniť model financovania odborného publikovania.

Na úroveň vedeckej komunikácie majú vplyv hlavne nasledovné faktory:

- **finančné problémy** (cena printových mutácií vedeckých časopisov rastie rýchlejšie ako inflácia),
- **rozsah** (ich exponenciálny nárast činí asi 25 000 vedeckých časopisov za rok),
- **časový posun** (dlhá doba od vzniku článku po jeho zverejnenie v časopise v tlačenej podobe),
- **dostupnosť** (tlačený časopis je dostupný v obmedzenom počte výtlačkov a na obmedzenom teritóriu).

Iniciatíva OA upozorňuje na nedostatky tradičného systému vedeckého publikovania, jej hlavným cieľom nie je konkurovať renomovaným časopisom. Jej zámerom je skôr sprístupniť kvalitné články v nejakej forme, a pokiaľ možno krátkom časovom horizonte, každému na internete. Týmto sa podporí vzdelávanie širšej verejnosti, ako aj rozsah, rýchlosť a efektívnosť vedeckej komunikácie, ktorá je nevyhnutná pre moderne fungujúcu vedeckú činnosť. Systematicky sa potom hľadajú, navrhujú a presadzujú rôzne stratégie a riešenia, ako túto víziu realizovať (technicky, právne a ekonomicky) v

priestore verejného internetu, ako globálneho média elektronickej komunikácie a informácii, ktoré umožňuje jednoduché, rýchle a efektívne archivovanie a vyhľadávanie v množstve informácií.

OA ponúka nasledovné publikačné alternatívy:

- **zlatá cesta** - je publikovanie článkov v otvorených elektronických časopisoch (otvorený prístup k článkom je zabezpečovaný vydavateľom), ktoré fungujú na báze štandardného recenzného procesu. Sú v zásade dva základné typy takýchto časopisov, a sice *úplne otvorené časopisy* a *čistočne otvorené časopisy*. V prípade otvorených časopisov prvého typu je kompletný obsah voľne dostupný užívateľovi, a časopis je financovaný buďto inštitúciou vydavateľa (je nekomerčný) alebo formou poplatkov od autorov článkov či inštitúcii, ktoré autora zastrešujú (je komerčný). V prípade otvorených časopisov druhého typu (ktoré sú komerčné), je určitá časť obsahu platená čitateľmi, pričom určitá časť je voľne dostupná užívateľovi (tú platí autor alebo jeho inštitúcia).

- **zelená cesta** - je archivovanie článkov v tzv. *otvorených repozitároch* (otvorený prístup k článkom je zabezpečovaný autorom), ktoré sú prevádzkované buď konkrétnou inštitúciou, výskumnou inštitúciou alebo učenou spoločnosťou alebo sú predmetovo zamerané (a bez väzby na konkrétnu inštitúciu). Repozitáre dlhodobo archivujú odborné články, vrátane preprintov a postprintov článkov už publikovaných v časopisoch s plateným prístupom, pokiaľ má autor oprávnený nárok na ich zverejnenie. Zber tzv. metadát (väčšinou vo forme XML) potom umožňuje jednoduché a rýchle vyhľadávanie článkov archivovaných v otvorených repozitároch cez veľké internetové vyhľadávače (ako je napr. Google) alebo cez odborne zamerané vyhľadávače (ako je napr. BASE).

- **osobné webové stránky** - sú ďalšou možnosťou publikovania článkov. Nevýhodou tejto alternatívy je však menšia trvácnosť ako aj viditeľnosť takto zverejnených článkov. Absentuje tu teda pozitívny aspekt, ktorý je vyzdvihovaný v súvislosti s režimom OA, a sice viditeľnosť (visibility) a vedecký dosah (impact) článku. Praxou je overené, že články publikované v otvorených časopisoch a repozitároch majú nielen výrazne lepšiu viditeľnosť (a tým pádom i dosah) než články sprístupnené na webových stránkach, ale sú v tomto ohľade úspešnejšie než články publikované v tradičnom režime.

Financovanie projektu zverejňovania vedeckých časopisov s OA je realizované najčastejšie kombináciou rôznych finančných modelov medzi, ktoré patria aj dobrovoľné sponzorské príspevky. Medzi sponzorov DOAJ patrí nar. *LUND UNIVERSITY, NATIONAL LIBRARY OF SWEDEN, INASP (International Network for the Availability of Scientific Publications), SVENSK BIBLIOTEKS FORENING, OPEN SOCIETY INSTITUTE, APARC EUROPE, BIBSAM, AXIEL* a mnohé iné organizácie a inštitúcie. Grantové agentúry a vládne inštitúcie, ktoré v značnej miere financujú vedu, sa prikláňajú k názoru, že pokiaľ je veda financovaná z verejných financií, mali by byť jej

výsledky odbornej verejnosti voľne dostupné. Významne k tomuto prispela aj napr. iniciatíva Európskej komisie, ktorá pre niektoré oblasti Siedmeho rámcového programu stanovila povinnosť riešiteľov zaistiť OA k svojim publikačným výsledkom.

Zaradeniu časopisu do adresára DOAJ predchádza precízna verifikácia odborníkmi. Časopis musí spĺňať určité štandardy, ktoré garantujú jeho kvalitu a umožnia mu jeho zaradenie do príslušnej databázy tzv. Selektion Criteria. Musí splniť aspoň základné z nich:

- **pravidelné vydávanie**, dodržiavanie pravidelnej edície platí aj pre časopisy, ktoré sú vydávané iba v elektronickej podobe,
- **recenzia**, časopis musí pred svojim vydaním prejsť odbornou recenziou,
- **redakčná rada**, preveruje navrhnutý časopis, hlavne jeho odbornosť a spôsobilosť v danej vedeckej oblasti,
- **ISSN (International Standard Serial Number)**, časopis musí mať pridelené svoje medzinárodné číslo, je to osem miestny číselný kód, ktorým sa jednoznačne identifikujú názvy periodík a ostatných tzv. pokračujúcich zdrojov vydávaných kdekoľvek na svete. Prideluje ho príslušné národné stredisko ISSN na základe žiadosti autora alebo vydavateľa. Po jeho pridelení sa zaeviduje a uloží aj v referenčnej databáze medzinárodného registra ISSN. Medzinárodné centrum ISSN má svoje sídlo v Paríži. ISSN môže byť využité napr. v citáciách z odborných časopisov, pre vyhľadávanie, prenos dát, vygenerovanie čiarového kódu využiteľného pre distribúciu časopisov a pod.
- **právna ochrana**, zverejnenie časopisu v DOAJ musí byť v súlade s osobnostnými a majetkovými právami autora článku (copyrightom). Na rozdiel od tradičných vydavateľov, ktorí najčastejšie vyžadujú od autorov prenechanie autorských práv vydavateľovi alebo ich značné obmedzenie, zostávajú autorovi jeho práva k vydanému článku. K ochrane autorských práv sa využíva licencia Creative Commons, alebo Science Commons, ktoré ohraničujú podmienky pre užívateľov pri ďalšom využití článku. Autorovi článku zostáva voľnejší priestor ako so svojím dielom naloží.
- **kontakt**, aktívna e-mailová adresa.

Ak sú všetky požadované podmienky splnené, môže byť prihláška spolu s ďalšími údajmi postúpená editorovi. Po vyplnení a doručení prihlasovacieho formulára DOAJ, sú všetky údaje o prihlasovanom časopise dôkladnejšie preverené. Je preverované hlavne:

- či je časopis sprístupnený čitateľovi v OA bezplatne,
- akou formou je zverejnenie časopisu financované,
- akým spôsobom bude posudzovaná a hodnotená úroveň časopisu,
- pôjde o aktualizáciu s oneskorením (niektoré časopisy počkajú na predaj tlačenej formy časopisu a až potom zverejnia časopisy v elektronickej podobe na internete),
- od ktorého roku sú k dispozícii plné znenia článkov,
- kto je vydavateľom článku,
- krajina pôvodu článku,

- jazykové mutácie článku,
- kľúčové slová pre vyhľadávanie a pod...

Po splnení predchádzajúcich podmienok môže byť časopis definitívne zaregistrovaný do databázy DOAJ.

Na webových stránkach DOAJ sú vedecké časopisy zoradené v zozname podľa písmen abecedy. Na vyhľadávanie v databáze časopisov je možné použiť viaceré možnosti vyhľadania napr. ISSN, autor, vydavateľ, rok vydania atď.

Z môjho osobného pohľadu je databáza DOAJ veľmi prospešná pre všetkých zainteresovaných autorov, vydavateľov, užívateľov, inštitúcie, grantové agentúry a s určitosťou bude čím ďalej viac rozširovaná a využívaná. Hoci má OA celý rad výhod a neustále rastúcu podporu na všetkých úrovniach, nepresadí sa sám od seba. Je potrebné zmeniť zaužívané spôsoby správania sa, od spôsobu zverejňovania informácií, cez efektívnejšie procesy posudzovania vedeckej kvality, riadenia vedy a výskumu, metód merania výkonnosti jednotlivých vedeckých pracovníkov a ich hodnotenia až po aktívnu podporu všetkých užívateľov. Mne osobne sa páči organizácia a možnosti vyhľadávania článkov. Je možné hľadať pomocou názvu časopisu, ISSN, titulu, autora, krajiny pôvodu, jazyka, kľúčových slov, začiatku/konca vydávania. S určitosťou sa dá povedať, že ak DOAJ tento hľadaný článok obsahuje, nájdete ho. Stránky DOAJ umožňujú rýchlu a jednoduchú orientáciu v databáze článkov, čo kladne prispieva k neustálemu rozširovaniu užívateľského zázemia. Toto prináša výhody pre nielen pre autora – články sú viditeľnejšie, sú častejšie citované a je tu rýchla odozva na prácu autora, ale aj pre vydavateľa, ktorý získava viacej čitateľov, vyššiu citovanosť a stúpa jeho odborná hodnota a uznanie.

Zdroje:

<http://en.wikipedia.org/wiki/DOAJ>

<http://www.doaj.org/>

http://en.wikipedia.org/wiki/Open_access_journal

<http://books.google.com/>

DC metadáta

TITLE= Directory of Open Access Journals

CREATOR=Marek Medved'

DESCRIPTION=popis adresára DOAJ, používané štandardy, stručný popis OA

SUBJECT.Keywords=DOAJ, OA, Directory of Open Access Journals, Open Access, BBB-initiative,

DATE.Created=2010-12-29

LANGUAGE=sk

FORMAT.Medium=application/pdf